

УДК 82-32(477.83/86)=133.1«1870/1900»

Ксеня КЕБУЗИНСЬКА

LES BROUILLARDS GALICIENS: ГАЛИЦЬКІ ОПОВІДАННЯ ЗАХЕР-МАЗОХА У ФРАНЦУЗЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ, 1870-1900¹

Леопольд Захер-Мазох отримав широке визнання у Франції після публікації повісті «Дон Жуан з Коломиї» у першорядному журналі «Revue des Deux Mondes» (1872). Більшість його оповідань було перекладено на французьку мову, численні переклади витримали кілька перевидань, наприклад, «Спадок Каїна» і «Чорний кабінет у Лембергу». У цій статті порушуються питання, пов'язані із захопленою реакцією на творчість Захер-Мазоха у Франції, досліджується, як і хто перекладав і випускав його твори, а також ступінь їх критичного сприймання у французьких журналах і газетах. Авторка вважає важливими особисті контакти Захер-Мазоха із французькими інтелектуалами і вплив цих зв'язків на розуміння австрійської Галичини і її мешканців, особливо русинів (українців).

Ключові слова: *Леопольд Ріттер фон Захер-Мазох (1835–1895), Галичина (Польща й Україна), австрійська література, переклади на французьку мову.*

1887 року австрійський письменник Леопольд Захер-Мазох, що сам себе називав русинським (тобто галицьким) українцем, у французькій газеті опублікував відкритого листа, де захищав інтереси любої йому Галичини і її мешканців супроти суперечливих політичних планів Відня і Санкт-Петербурга. Ім'я письменника, автора популярних галицьких оповідань, що часто перекладалися, здобуло визнання і викликало захоплення у Франції 1870–1880 років. Отримавши в 1883 році Орден Почесного легіону з рук президента Французької республіки та після теплого прийому під час візиту до Парижа в 1886–1887 роках, Захер-Мазох сподівався використати свою популярність для впливу на франко-австрійські та франко-російські взаємини й опосередковано – на долю східної Галичини. У згаданому листі письменник покликався на кореспонденцію, яку саме тоді отримав зі Львова, та звістку від «емігранта-малороса з Женеви» щодо тяжкої ситуації в Галичині. Письменник критикував австрійський уряд за грубе вирішення слов'янського питання шляхом декларування провінційної автономії Галичини після укладення австро-угорської угоди 1867 року, за умовами якої освіта та врядування перейшли під польський контроль, а також підкреслив, що це рішення підсилює вразливість русинського населення до російського маніпулювання і іноземного втручання. Намагаючись викликати більше співчуття серед французьких читачів, Захер-

¹ За авторським рукописом «*Les brouillards galiciens: Sacher-Masoch's Galician Tales in French Translation, 1870–1900*» текст статті переклала *Ліна Попович*.

Мазох удався до порівняння Галичини й Ельзаса, що повинно було роз'ятрити в свідомості французів національну рану, пов'язану з утратою земель Ельзаса й Лотарингії після поразки у франко-прусській війні 1870–1871 років: «Помилковою політикою було перетворення однієї з найвірнішої провінції імперії [Галичини] на австрійський Ельзас»².

Виникає низка питань: як французькі сучасники письменника розуміли словосполучку «австрійський Ельзас»? що вони знали про Галичину і її мешканців, особливо про «русинське» («малоросійське») населення? якою була роль творів Захер-Мазоха в поширенні знань про Галичину у Франції і як вплинули переклади французькою мовою на сприймання серед французів культури цієї провінції та її мешканців – покращили чи, навпаки, погіршили?

Австрійський Ельзас. Захер-Мазох розглядав Галичину і її слов'янське населення як невід'ємну частину Австрійської імперії. Це бачення збігалось з поглядом французів на роль Ельзаса, що від XVII сторіччя до анексії Німецькою імперією в 1871 році, був економічно й політично важливою прикордонною провінцією. Але що знали французи про так званий Ельзас австрійський?

Від часу австро-угорської угоди 1867 року у Франції було опубліковано кілька праць, які або щось додавали до загальних відомостей про Галичину, або пропагували проросійський чи панслов'янський рух, що саме розростався і набирив сили.

У 1868 році політик, економіст, редактор Казимир Делямар (1796–1870) опублікував памфлет, присвячений українському питанню, під назвою «П'ятнадцятимільйонний європейський народ, забутий історією» («*Un peuple européen de quinze millions oublié devant l'histoire*»), написаний у формі клопотання до французького Сенату щодо перегляду історичного курсу країни. Автор закликав визнати всіх русинів, включно з 2,5 мільйонами, що жили у східній Галичині, окремим, відмінним від російського народом³.

Наступного року бельгійський економіст Еміль де Лавелей (1822–1892) у щомісячнику «*Revue des deux mondes*», одному з найстаріших (виходив від 1829 року) і найвпливовіших франкомовних журналів соціокультурної тематики, оприлюднив кілька великих статей про стан Німеччини після Австро-прусської війни 1866 року, одну з яких присвятив польському й русинському питанню в Галичині. Лавелей вважав, що майбутнє Австрії залежить від її ставлення до русинів: «Майбутнє Польщі й Австрії залежить від питання про

² *Sacher Masoch. Côté faible: le mouvement slave dans les provinces autrichiennes // Le Matin. – 1887. – Ч. 1271 (10 août).* Що ж до особи невстановленого емігранта-малороса з Женеви, то можна тільки констатувати, що це не був Михайло Драгоманов, як припускала Александра де Голстейн. У серпні 1887 року Драгоманов написав їй листа, де наполегливо заперечував будь-які зв'язки письменника (див.: *Струмінський, Богдан.* Матеріали до історії літератури і громадської думки: листування з американських архівів, 1857–1933. – Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1992. – С. 48, 49–50).

³ *Casimir Delamarre. Un peuple européen de quinze millions oublié devant l'histoire. – Paris: Amyot, 1869.*

те, хто вони і чого хочуть русини»⁴. Він пропонував Австрії перейти до федерального устрою за американським зразком та надати меншинам автономію в урядуванні. І застерігав: якщо Австрія не зреформує уряд, то її слов'янське населення запрогне союзу з Росією.

У 1880 році, завдяки дружбі і співпраці з Михайлом Драгомановим, про українську націю, землі якої простягаються від Галичини до Дону, заговорив видатний французький географ Жан-Жак Елізе Реклю (1830–1905) у своїй багатотомній студії «Загальна географія» («*La Nouvelle géographie universelle*»)⁵. Це було перше, висловлене західноєвропейською мовою, систематизоване трактування українських земель, що включало так само вперше відтворену мапу України, яка об'єднувала території правого й лівого берегів Дніпра, Галичину, Буковину як єдине ціле, понад існуючими тоді політичними кордонами⁶.

Проте після поразки й національного приниження, яке зазнала Франція в 1870–1871 роках від Прусько-німецької держави Бісмарка, будь-яка прихильна суспільна думка, що склалася серед французів щодо русинів чи українців, зійшла нанівець. Франція почала приглядатися до Росії як потенційного союзника проти Німеччини, а панслов'янська модель завойовувала тут усе більший вплив. Журналіст і письменник Віктор Тіссо (1845–1917), який народився у Швейцарії, подорожуючи в 1884 році Росією, записав у подорожніх нотатках, що росіяни й українці вже більше не ненавидять один одного, тобто не бачать один в одному ворогів. Як і Реклю, Тіссо визнавав українців на теренах, підвладних Росії і Австрії, за одну націю, утім, у дусі своїх панслов'янських поглядів вважав, що інтересам Росії відповідає приєднання трьох мільйонів півдавстрійських русинів чи малоросів: «панславізм заявляє від імені своїх громадян, це є відокремлені брати»⁷.

Попри панівний економічний чи політичний дискурс, французькі критики й культурна публіка продовжували і в 1880-ті роки цікавитися галицьким світом Захер-Мазоха, залишаючись відданими читачами його творів. Бо саме в літературі, а не в петиціях чи політичних трактатах, можна було зустрітися з русинською нацією, з якою автор себе ідентифікував: «саме роман проникає в серце, або, як сказали б сьогочасні реалісти, в «нутро» нації. [...] Читаючи іноземний роман, ніби подорожуєш новими країнами»⁸.

Культурний переклад. Запропоноване дослідження окреслює переклад та сприймання Захер Мазоха у Франції з погляду як зовнішньої, так і внутрішньої «літературної географії» його творів. У розумінні зовнішньому йдеться про поширення і сприймання галицьких історій Захер-Мазоха крізь час і простір, від

⁴ La question polonaise et la question ruthène en Galicie // *Revue des deux mondes*. – 1869. – 39 année, tome 83 (15 oct.). – P. 848.

⁵ *Élisée Reclus*. La Nouvelle Géographie universelle, la terre et les hommes. – Tome V: L'Europe scandinave et russe. – Paris: Librairie Hachette, 1880.

⁶ *Ibidem*, p. 488.

⁷ *Victor Tissot*. La Russie et les Russes. Kiew et Moscou: impressions de voyage. – Paris: Librairie Plon, 1884. – P. 128.

⁸ *Amédée Achard*. [Рецензія на «Спадок Каїна»] // *Journal des débats*. – 1874. – 22 sept.

Австрії, де вони були написані, через Німеччину, де вийшли друком, до Франції, де були перекладені. Розгляд перекладу як культурного продукту та фізичного об'єкта пропонує іншу перспективу його вивчення – як процесу. Переклади дозволяють книжкам «подорожувати поза мовним середовищем письменника й сягати тих читачів, про яких він навіть не мав уявлення»⁹. Вивчення перекладу у випадку Захер-Мазоха стає ще цікавішим, коли взяти до уваги особливу експресивність його літературного стилю і поліфонічність у зображенні мультикультурного простору й мультиетнічного лінгвістичного середовища.

Внутрішній галицький світ Захер-Мазоха – місця, де розгортаються сюжети його творів – простягається від Дуклі й Добромиля на сході до Золочева на заході, від Червонограда на півночі до Коломиї на півдні, містить описи подорожей до столиці провінції Львова, а деякі – до столиці імперії Відня. Частими є згадки про південно-західні кордони Східної Галичини: Карпатські гори, річки Прут і Дністер. Переклад описів цих місць разом з етнографічними деталями про німецькі, слов'янські, єврейські елементи галицького суспільства, допомогли французьким читачам здійснити подорож в іншу країну і культуру. Таким чином, переклад, що в первісному – латинському – сенсі слова означає «перенесення; переміщення чи передача від однієї людини, місця чи стану до іншої», дозволяє дослідити зв'язки між двома культурами, австрійською і французькою. Щобільше: ми можемо вважати, що, хоч Захер Мазох писав лише німецькою, та він завдяки годувальниці-русинці прикипів душею до українських пісень і казок: «Вплив моєї годувальниці був найбільшим і найвирішальнішим у моєму житті [...]. Я з її молоком всотав любов до русинського народу, своєї країни і своєї батьківщини»¹⁰.

Галичина в перекладах. У внутрішній світ галицького етносу французькі читачі занурилися після опублікування «Дон Жуана з Коломиї» на сторінках «Revue des Deux Mondes» в 1872 році. Водночас це оповідання вивело Захер-Мазоха на шлях до здобуття слави у Франції¹¹. Більшість галицьких оповідань письменника перекладено французькою, а деякі – витримали кілька перевидань, як, наприклад, другий том «Спадку Каїна» (1878, 1884) та «Чорний кабінет у Лембергу» (1880, 1888). Коли перший том «Спадку Каїна», куди входили твори «Мандрівник», «Дон Жуан з Коломиї», «Фрінко Балабан», «Місячне світло» та «Марцелла», вийшов друком у престижному паризькому видавництві «Hachette» (1874), досвідчений журналіст і відомий белетрист Амеде Ашар, тогочасний дописувач газети «Journal des débats politiques et littéraires», писав на сторінках цього впливового консервативного видання: «Протягом кількох днів у салонах, де поцінували смак і дух його [Захер-Мазоха] творів, замість привітання стало модним запитувати: “Чи Ви читали

⁹ Mark Gamsa. Cultural Translation and the Transnational Circulation of Books // Journal of World History. – 2011. – № 3. – P. 556.

¹⁰ Цит. за джерелом: Bernard Michel. Sacher-Masoch, 1836–1895. – Paris: Éditions Robert Laffont, 1989. – P. 30.

¹¹ «Дон Жуан з Коломиї» – перше оповідання Захер-Мазоха, перекладене французькою мовою і опубліковане в «Revue des deux mondes» (1872, 42 année, tome 101 (1 oct.), p. 709–40).

«Дон Жуана з Коломиї?»». І якщо хтось необачно відповідав: “Ні!”, то йому не соромилися вказати: “Тож почитайте!”¹².

Гарне враження від першого літературного успіху Захер-Мазоха у Франції відзначав і Віктор Тіссо, що згадав і про «Спадок Каїна», і про відвідини його автора в Брук-ан-дер-Мур на початку 1877 року. Водночас Тіссо висловив здивування, що цей Дон Жуан з Коломиї не живе «на вільному повітрі, як султан степу», а насолоджується тихим сімейним життям у цьому куточку Штирії¹³.

У зв'язку з публікацією творів Захер-Мазоха французькою, окрім «*Revue des deux mondes*», варто згадати ще двох видавців – Hachette та Calmann-Lévy, які, співпрацюючи з основними перекладачами його творів – Терезою Бенцон та Анн-Катрін Стребінгер і менш значними – Ноемі Манже, Луї-Казимиром Коломбом та Августом Лавалем, доклалися до розповсюдження ідей цього автора у Франції.

Від 1872 до 1888 року в «*Revue des deux mondes*» вийшло 11 оповідань Захер-Мазоха. Коли в жовтні 1872-го з'явилося перше – згаданий вище «Дон Жуан з Коломиї», автор нетямився з радощів, бо поява твору на сторінках цього часопису була «найпалкішим бажанням будь-якого французького письменника» і неминуче оберталася для нього популярністю і збільшенням перекладів у Франції¹⁴. При цьому Захер-Мазоха видалося дивним, що перекладачка Тереза Бенцон не побажала контактувати з ним і отримати авторське схвалення публікації перекладу, однак він відкинув ці застереження як дрібничкові, розуміючи, що важливіше, щоб його твори читали у Франції. Їх і справді досить часто публікували на сторінках часопису й окремими виданнями аж до смерті автора в 1895 році.

Французька літераторка й перекладачка Тереза Бенцон, що серед іншого мала й певні українські зацікавлення, познайомила Францію із Захер-Мазохом і перекладала його тексти до середини 1870-их, після чого її ставлення до автора значно погіршилося¹⁵. Ким же ж була ця жінка? Бенцон – псевдонім Марі Терези де Сольм Блан (1840–1907), особи, що належала до вищого паризького товариства, проте як авторка добродесних ідеалістичних романів мала невеликий успіх. У дев'ятнадцятирічному віці розлучилася зі своїм чоловіком і, опинившись на межі бідності, почала заробляти на життя літературною працею. Завдяки родинним зв'язкам Бенцон познайомила із Жорж Санд, що, в свою чергу, рекомендувала її редакторові «*Revue des deux mondes*» Франсуа Булозу. Тож набувши за десятиріччя досвіду в написанні статей до газет і другорядних часописів, Бенцон із 1871 року почала публікувати в цьому журналі переклади, статті про іноземних авторів, власні романи та подорожні нотатки, зокрема про Сполучені Штати та Канаду, а

¹² *Amédée Achard...*, op. cit.

¹³ *Victor Tissot. Vienne et la vie viennoise.* – Paris: E. Dentu, 1878. – P. 99.

¹⁴ *Wanda de Sacher-Masoch. Confession de ma vie: mémoires de Mme de Sacher-Masoch // Mercure de France.* – 1907. – № 230 (15 janv.). – P. 239–240.

¹⁵ Див., наприклад, її розлогу критику німецького оповідання «*Die Ideale unserer Zeit*»: *Un romancier galicien: M. Sacher-Masoch // Revue des deux mondes.* – 1875. – 45 année, tome 12V. 12(15 déc.). – P. 826–837.

згодом про Росію¹⁶. Окрім Захер-Мазоха, Бенцон рецензувала і перекладала твори Марка Твена, Генрі Джеймса та Волта Вітмена. І хоч не була феміністкою в сучасному розумінні цього терміна, та все ж дотримувалася переконання, що молоді жінки повинні бути добре обізнаними з веденням домашнього господарства, прагнути до інтелектуального розвитку і самовдосконалення, багато подорожувати перед одруженням, а також вважала, що до працюючих жінок потрібно ставитися справедливіше: «вона була феміністкою для жінок, а не стосовно жінок»¹⁷.

Переживши свого часу матеріальну скруту як матір-одиначка підліткового віку, Тереза Бенцон спершу із симпатією поставилася до образів освічених та/або емансипованих жінок, які Захер-Мазох часто виводив у галицьких оповіданнях. Однак згодом вона, як видно, не прийняла прямих асоціацій прізвища Захер-Мазох із особливим психосексуальним станом, якому воно дало назву – мазохізм, а також почала помічати надто пильний інтерес письменника до фінансових питань.

І коли в 1876 році Захер-Мазох запропонував видавцеві П'єрові Жулю Ецелю опублікувати свій роман «Новий Йов», той відхилив його почасти за порадою Терези Бенцон, що вважала твір «книжкою дуже холодною, уривчастою та погано скомпонованою». Загалом визнаючи талант галицького романиста, перекладачка застерігала видавців, що автор і сам вказував на присутність у деяких своїх творах «сцен палкої чуттєвості», а тому прогнозувала, що читачі вважатимуть їх «огидними». Бенцон також роздратовано відзначала, що Захер-Мазох «не мав ні такту, ні міри», а «гроші – це те, що викликає в нього натхнення». За іронією долі Захер-Мазох на той час таки насправді не мав грошей і повністю жив у кредит. Він сподівався на скромну частку від гонорару за переклад, яку був змушений просити в листі до Бенцон. Натомість, як згадувала дружина Захер-Мазоха Ванда в своїх мемуарах, перекладачка це прохання сприйняла з образою і зверхністю: «вона [Бенцон] мала сміливість написати, що Булоз не платить молодим письменникам, які цілком винагороджені честю співпрацювати з першим серед світових часописів [...] Замість платні вона надіслала Леопольдові свою фотокартку»¹⁸.

До підписання Бернської конвенції 1886 року Бельгією, Францією, Німеччиною, Великобританією, Гаїті, Італією, Іспанією, Швейцарією і Тунісом твори мистецтва не були захищені міжнародним законодавством про авторські права. Це означало, що твори письменників можна було привласнити через неавторизований переклад іншими мовами і в інших країнах. Забезпечення прав при перекладі було надзвичайно важливим для авторів, які шукали

¹⁶ Вона також опублікувала свої враження від подорожі в Україну під назвою «En Petite-Russie» («Revue des deux mondes», 1902, 72 année, tome 8 (1 avril), p. 595–637; tome 9 (15 mai), p. 357–399). Повний звіт про мандрівки в Росію мав назву «Promenades en Russie» (Paris: Hachette, 1903).

¹⁷ Див. некролог, опублікований в «Les Annales politiques et littéraires» (1907, 25 année, № 1234 (17 févr.), p. 101). Більше про життя і феміністичні погляди перекладачки див. також її біографію: *Mme Paul Fliche. Madame Th. Bentzon.* – Paris: P. Lethielleux, 1924.

¹⁸ *Wanda de Sacher-Masoch. Confession de ma vie // Mercure de France.* – 1907. – № 231 (1 févr.). – P. 421.

захисту для своїх праць у чужих країнах. Переклад був *par excellence* питанням міжнародної ваги як єдиний спосіб відтворення книжки в міжнаціональному просторі. Вже в 1878 році, на міжнародному літературному конгресі, що скликало і провело французьке літературне товариство «Société des gens de lettres de France» у Парижі під головуванням Віктора Гюго й Івана Тургенєва, було висунуто пропозиції щодо захисту міжнародних авторських прав¹⁹. Французька делегація виробила рекомендації, які б могли забезпечити їхнім письменникам в кожній державі ті ж права, що ними користувалися національні письменники. Інакше кажучи, твір не можна було друкувати, перекладати, репродукувати в інших країнах без формального на те дозволу авторів. Російські делегати, а також деякі чеські і польські, були також занепокоєні захистом прав своїх літератур стосовно європейських гігантів, особливо Франції. І хоч твори письменників Центрально-Східної Європи, в тому числі австрійських, таких як Захер-Мазох, перекладалися за кордоном, та автори не отримували від них прибутку, про що красномовно свідчить зневажливе ставлення Терези Бенсон. Сам Тургенєв уважав переклади з чужих мов, що виходили в Парижі, неприбутковими. Французькі редактори й видавці не намагалися платити своїм іноземним авторам, тим паче, що переклади не надто добре продавалися. Російський письменник скаржився, що він ніколи не отримував грошей за переклади своїх творів і що жодна книжка перших видань (приблизно 2400 примірників) не розпродалася²⁰.

І хоча питання міжнародних авторських прав були в нормі лише на початку наступного десятиліття, та й то лише для країн-учасниць, усе ж дискусії на літературному конгресі мусили привести до певного визнання авторських прав. У 1879 році видавництво «Hachette» надрукувало роман «Новий Йов», який раніше відхилили видавці П'єр-Жуль Ецель та Calmann-Lévy, у перекладі Ноємі Манже (1841–1916), яка вже не дозволила собі знехтувати думкою письменника і заручилася авторським схваленням перекладеного тексту. Манже була донькою Жака Реклю, священника Вільної протестантської церкви в маленькому містечку Ортез у південно-західній частині Франції. Її четверо братів – Елі, Елізе, Онесім та Поль Реклю – прославилися своїм внеском у розвиток науки й теорії анархізму. Ноємі вийшла заміж за Ежена Манже та сорок років свого життя навчала дітей із бідних родин у Домме (департамент Дордонь), де її чоловік працював аптекарем. «Новий Йов» став єдиною опублікованою перекладацькою працею Манже, тому природно засумніватися, чи насправді вона сама переклала цей роман, чи, ймовірно, хтось інший, можливо, навіть із родичів, був причетний до появи твору французькою мовою²¹.

¹⁹ Матеріали конгресу див.: Congrès littéraire international de Paris 1878. Présidence de Victor Hugo. Comptes rendus in extenso et documents (Paris, 1879).

²⁰ Лист І. С. Тургенєва до М. В. Авдєєва, який переклав і процитував Леонард Шапіро у кн.: Turgenyev: His Life and Times (New York: Random House, 1978), p. 149.

²¹ Лист Захер-Мазоха від 12 вересня 1881 року, адресований Елізе Реклю, виключає те, що він був його перекладачем, оскільки Захер-Мазох писав: «Я сподіваюся, що моє ім'я, мої галицькі оповідання, які вийшли в «Revue des deux mondes», «Revue Nouvelle» й окремо випущені в

Третьою перекладачкою творів Захер-Мазоха, головною впродовж 1879–1886 років, стала неординарна і загадкова Анн-Катрін Стребінгер. Вона була донькою народженого в Баварії протестантського священника, що осів у місті Морж у Швейцарії. Її мати померла молодою, залишивши Анн-Катрін великий спадок. Досягнувши повноліття, дівчина скористалася перевагами фінансової незалежності і, вирвавшись на волю з аскетичної релігійної атмосфери батьківського дому, самостійно облаштувалася в Женеві. Саме звідси взимку 1876 року вона вперше написала до Захер-Мазоха, попросивши дозволу на переклад його романів для «Revue des deux mondes». Із творчістю письменника її познайомив коханець – журналіст і політик Анрі Рошфор. Стребінгер прочитала всі переклади Бенцон і була готова приступити до роботи. Захер-Мазох погодився за умови, що отримає половину гонорару за переклад. Через кілька місяців по тому, як він надіслав їй рукопис, переклад вийшов у «Revue des deux mondes», і винагорода, яку він цього разу отримав, перевершила всі попередні за публікації творів у Німеччині чи Австрії²².

Зверхньо відхиливши пропозиції одружитися від Анрі Рошфора²³ та Шарля Булоза, нового редактора «Revue des Deux Mondes», Стребінгер у квітні 1878 року поїхала до Граца, щоб познайомитись із Захер-Мазохом. Прибувши до Австрії в червні, вона шокувала місцеве товариство нетрадиційною поведінкою і сумнівними стосунками з Леопольдом, його дружиною Вандою і компанією місцевих джентльменів. Пробувши в Граці цілий рік, чергуючи любовні втіхи з роботою над перекладом інших творів Захер-Мазоха, Стребінгер, урешті, остаточно розсердила автора своєю безцеремонною поведінкою, і він попросив її виїхати.

Трохи згодом, можливо, в рідній Женеві, Стребінгер вийшла заміж за польського вигнанця, яacobинського революціонера Каспара Турського, що був центральною постаттю у групі, яку пов'язували з еміграційним часописом російських і польських бланкістів «Набат» (Женева ; Лондон, 1875–1881)²⁴. Після 1886 року перекладачка безслідно зникла, і як засвідчив дружині Ванді Анрі Рошфор, імовірно, померла і була похована в морі на шляху до нової

Hachette і Calmann Lévy, не є Вам цілком невідомими [...]» (див.: Режим доступу до електронної версії: <http://www.artcurial.com/fr/asp/fullCatalogue.asp?salelot=1489+++++244+&refno=10243435>. – Дата перегляду: 3 листопада 2014).

²² Перші переклади Анн-Катрін Стребінгер були опубліковані як «Récits galiciens» у «Revue des deux mondes» (1877, 47 année, tome 19 (15 janv.), p. 457–71; (1 févr.), p. 658–73).

²³ Оголошення про шлюб Анрі Рошфора й Анн-Катрін Стребінгер було опубліковане в Моржі у травні 1878 року, однак шлюб не відбувся через побоювання, що німецьке походження Стребінгер зруйнує політичну кар'єру Рошфора: «Вона радше воліла мати Рошфора-президента за друга, ніж Рошфора-журналіста за чоловіка» (*Wanda de Sacher-Masoch. Confession de ma vie // Mercure de France. – 1907. – № 233 (1 mars). – P. 75.*

²⁴ Більше про Каспара Михайла Турського (1847, Тираспільський повіт Херсонської губернії, нині Молдова – 1926, Ніцца, Франція) див.: *В. Николаевский. Памяти последнего «якобинца»-семидесятника: Гаспар-Михаил Турский // Каторга и ссылка: историко-революционный вестник. – 1926. – № 2 – С. 211–227.*

авантюри в Америці²⁵. Зв'язок із Захер-Мазохом Стребінгер підтримувала до самої смерті: в 1879 році переклала збірку «Коломия: єврейські та малоросійські казки», у 1880-му – збірку оповідань, у 1881-му – роман «Розлучена жінка», в 1886-му – «Нові слов'яни» та ще одну збірку. Стребінгер була найбільш обдарованою і вірною з усіх перекладачів Захер-Мазоха. Їй вдалося створити правдиву адаптацію, майстерно витягуючи з тексту те, «що вже в ньому було». Рецензент новел «Саша і Сашка» і «Божа Матір» писав про її переклад: «[Маючи] абсолютно оригінальний смак [...], [вона] досягає такого ж враження, як і під час прочитання самого тексту, і це найголовніша з вимог до перекладу, який призначений для будь-якої аудиторії...»²⁶.

Інші двоє прижиттєвих перекладачів Захер-Мазоха – Август Лаваль та Луї-Казимир Коломб (1834–1890) – менше долучилися до формування його літературної репутації у Франції. Про перекладацьку версію «Грішних душ» («*La pêcheuse d'âmes*») Коломба, що вийшла в 1889 році, критика відгукнулася несхвально: «Ми можемо лише шкодувати про те, як [книга] була перекладена: стилістично невиразно, і часто неправильно. [...] Подібна робота не повинна залишатися, як кажуть французькою, *dans une forme aussi piteuse* (в настільки жалюгідному вигляді)»²⁷. Порівняно з ранніми перекладами творів Захер-Мазоха, що дихали життям, пізнішим – що належали Лавалю і Коломб – виразно бракувало життєвого досвіду й жіночого бачення.

Рецепція Галичини. Акцентування на особах французьких перекладачів творів Захер-Мазоха могло б видатися надмірним без спроби з'ясувати, чим вони керувалися, обираючи тексти для перекладів, і яку роль відігравали у сприйманні цього автора у Франції, адже переклади вже самі собою є матеріальним проявом засвоєння літературних творів письменника іншою культурою. Ми повинні пам'ятати, що Тереза Бенцон навмисне вилучила дві важливі новели з першого тому «Спадку Каїна» – «Спадок любові»: «Венера в хутрі» та «Платонічна любов»²⁸. Вона вважала, що в цих двох творах автор знехтував законами оповідної структури – «такту, порядку та поміркованості»²⁹. Також ми маємо пам'ятати, що популярність Захер-Мазоха у Франції дорівнювала тій, чи навіть переважала ту, яку він мав на батьківщині: «Можливо, репутація пана Захер-Мазоха є навіть більш усталеною і менш суперечливою серед нас, ніж серед його

²⁵ *Wanda de Sacher-Masoch. Confession de ma vie // Mercure de France. – 1907. – № 233 (1 mars). – P. 82.*

²⁶ Рецензія на «Саша і Сашка», «Божа Матір» в журналі «Le Livre: bibliographie moderne» (1886, 7ème année, № 77 (10 mai), p. 230). Австрійський письменник Фердинанд фон Саар також хвалив переклад своєї новели «Steinklopfer» роботи Стребінгер, і визнавав, що твір був «чудово перекладений, принаймні, дух його вдалося передати» (Лист до Каролін дю Зайн-Вітгенштейн від Фердинанда фон Саара від 25 березня 1886 // Fürstin Marie zu Hohenlohe und Ferdinand von Saar: ein Briefwechsel, ed. Anton Bettelheim. – Wien: Christoph Reisser's Söhne, 1910. – S. 155).

²⁷ Рецензію на «Грішні душі» див. «L'Année littéraire» (1889, 5ème année, p. 57–58).

²⁸ «Венера в хутрі» вперше вийшла в перекладі французькою мовою в 1902 році («*La Vénus à la fourrure: roman sur la flagellation*», пер. [Raphaël] Ledos de Beaufort, Paris: Carrington, 1902), після чого твір перевидавався досить часто.

²⁹ *Th. Bentzon. Un romancier galicien...*, op. cit., p. 836.

співвітчизників»³⁰. Другий том «Спадку Каїна» – «Спадок майна» був опублікований у французькому перекладі в 1876 році, перед його появою німецькою мовою. Серед окремих критиків побувала думка, що більший успіх його творів у Франції, ніж у Німеччині й Австрії, якраз зумовлений якістю перекладу. Автор, мовляв, був таким плідним що в поспіху в нього не вистачало часу «очищувати своє золото і відмітати шлак». І саме перекладачам належало виділити найкраще в його творах: «Роблячи вибір, вони були обачними, остереігаючись вибрати те, що звучить занадто фальшиво»³¹.

Лише ретельне порівняння текстів німецького оригіналу і французького перекладу може виявити, скільки було змінено чи пропущено та дозволить пересвідчитися, чи мали рацію згадані вище критики. До прикладу, цікаво зіставити дві вступні зауваги в «Дон Жуані з Коломиї», що пояснюють національні особливості русинів (малоросів), одна з них – мовою німецького оригіналу, інша – у французькому перекладі:

Das ganze östliche Galizien, vom San an, ist vorwiegend von Kleinrussen, drei Millionen, bewohnt, welche der unierten griechischen Kirche angehören und mit der Bevölkerung des südlichen Rußlands und den Kosaken ein großes Volk von etwa zwanzig Millionen bilden, welches sich durch Schönheit der Körperbildung, Adel der Gesichtszüge, geistige Anlagen, Wohlklang der Sprache und seinen Reichthum an Volkspoesie vor allen slawischen Stämmen auszeichnet³².

Вище згаданий французький переклад Бенцон, який п'ять нотаток з оригіналу змішав в одну, елімінує виражені матеріально-культурні атрибути нації і її географічні масштаби, а відтак передає їх через спрощене твердження:

On sait que la partie orientale de la Galicie est peuplée par 3 millions de Petits-Russiens, qui appartiennent à l'Église grecque unie³³ (Відомо, що східну частину Галичини населяють 3 мільйони малоросів, які належать до греко-католицької церкви).

Як видно, у відредагованому перекладі відкинуто зв'язок між австро-галицькими русинами й російськими українцями та усунуто той привілейований статус серед слов'ян, яким Захер-Мазох наділив русинів. На подальше дослідження заслуговують інші перекладацькі інтерпретації етнічних або національних атрибутів русинів, поляків і євреїв у решті творів письменника. Наразі ж ми можемо звернутися до рецензій на них, аби зрозуміти, що саме

³⁰ *Arvède Barine* (псевдонім Mme Charles Vincens, née Louise-Cécile Bouffé). [Рецензія на «Новий Йов»] // *La revue politique et littéraire*. – 1879. – 8-е année, № 42 (19 avril). – P. 996.

³¹ *Ibidem*.

³² *Leopold von Sacher-Masoch*. *Mondnacht: Erzählungen aus Galizien*. – Berlin: Rütten & Loening, 1991. – 24 S. В англійському перекладі: «The whole of eastern Galicia, beginning with the San River, is home primarily to three million Little Russians who belong to the Greek Uniate Church and who form along with the population of southern Russia and the Cossacks a great nation of approximately 20 million. The beauty of their [physique], the nobility of their facial features, their intellectual gifts, the harmony of their language, and the richness of their folk poetry confers upon them the greatest distinction among the Slavic tribes» (*Leopold von Sacher-Masoch*. *Love: The Legacy of Cain* / trans. *Michael T. O'Pecko*. – Riverside, CA: Ariadne Press, 2003. – P. 66.

³³ *Sacher-Masoch*. *Le legs de Caïn: contes galiciens*. – Paris: Hachette, 1874. – P. 1.

знайшло відгук у літературних колах Франції і наскільки екзотичною була для них Галичина. Читачі оповідань Захер-Мазоха отримали можливість сягнути крізь «невизначені межі туману» та віддалитися від паризького бульварного життя³⁴.

Французькі критики XIX сторіччя захоплювалися творами Захер-Мазоха з двох головних причин: через реалістичні та яскраві описи сільської місцевості Галичини та відображення її багатокультурних характерів – німецьких, слов'янських, єврейських мешканців, які належали до різних суспільних прошарків. На відміну від своїх колег в XX столітті, що звертали увагу на Захер-Мазоха великою мірою як на письменника еротичної, сексуально гріховної прози, його сучасники високо поцінювали в своїх критичних статтях притаманний письменнику етнографічний реалізм. Знову і знову рецензенти акцентували увагу на тому, що його поетичні описи Галичини реалістично і правдиво віддавали належне цій землі, і що характеристики її мешканців були списані з природи. Поетичними засобами Захер-Мазох спромігся охопити всю сцену галицького життя XIX століття.

Вловлюючи красу літературних пейзажів, описів просторів, що простяглися від Дону до Карпат, Амеде Ашар почувався мандрівником, який, сидючи в кріслі, міг подорожувати до нової країни, і дивувався, як колоритно і вдало Захер-Мазох «зобразив загальні обриси, яскраві горизонти, величний спокій, глибоке мовчання, тіні, подібні до тих, які можна бачити на картинах [...] Я ніколи не бачив [степу], і на останніх сторінках мені здавалося, що я виходжу з нього...»³⁵. У рецензії на книжку, вміщену в часописі «Le Livre», також відзначено красу реалістичних описів в новелах Захер-Мазоха: критик робив висновок, що на всіх сторінках твору «правда сильно вражає»³⁶. У некролозі про Захер-Мазоха Гастон Девене стверджував, що лише кільком письменникам ще так вдалося описати «поезію степу чи приголомшливу величність Карпат»³⁷.

Більшість сучасних французьких критиків захоплювалися наділеними плоттю і кров'ю персонажами Захер-Мазоха – Дон Жуаном з Коломиї, Фрінком Балабаном, Ольгою, Теофілом Писаренком. Проте лише побіжно вони аналізували належність його творів до тогочасних літературних напрямів, таких як натуралізм чи навіть песимізм Шопенгауера, хоч Захер-Мазоха часто зараховували до філософської школи останнього: «Шопенгауер перетворився на романиста і називається Захер-Мазохом»³⁸. На відміну від «цих типажів – напідпитку чи знервованих», представлених школою натуралізму, що, вочевидь, були недолугими жертвами поганої спадковості й бідного соціального середовища, персонажі Захер-Мазоха – «справжні чоловіки, які

³⁴ Achard (1874, 22 sept.).

³⁵ Ibidem.

³⁶ Рецензію на «Le Cabinet noir de Lemberg» див.: Le Livre: bibliographie moderne, 1880, 1ère année, 6ème livraison (10 juin), p. 461.

³⁷ Davenay (Le Figaro, 1894, № 113 (23 avril)).

³⁸ M. C. [Рецензія на «La femme séparée»] // Le Livre: bibliographie moderne. – 1881. – 2ème année, 11ème livraison (10 nov.), p. 680.

цілковито володіють усіма своїми природними здібностями»³⁹. Люди, що населяли його вигаданий галицький світ, хоч і мали людські вади та слабкості, та все ж видавалися сповненими оптимізму, прагнень, волі до життя. Тереза Бензон, яка, крім перекладів ранніх творів Захер-Мазоха, ще написала біографічний нарис про нього, відзначала, що французьку читацьку аудиторію приваблювало не застосування автором філософських чи соціальних теорій, а саме правдоподібність персонажів, «витончені нюанси їхніх почуттів і їхніх пристрастей... кожен вважає, що він насправді зустрічав героїв [його] творів [...], чув, бачив, вони дихають, вони радіють, вони живуть...»⁴⁰.

Саме реалістичні характеристики та безліч контрастних типів – з різного етнічного, релігійного й соціального середовища – справили найбільше враження на французьких критиків. Галичина постала як різновид багатокультурної утопії, яка, проте, порівняно з Францією, була примітивним краєм на нерозвинутому східному боці Європи. Захер-Мазохова Галичина сприймалася не лише як місце з космополітичним населенням, але і як окрема нація – що не була німецькою, польською чи українською. Галичани виступали як люди, що «живуть власним життям, життям свого часу і своєї країни. Селяни і поміщики, євреї і прекрасні дами, *та всі вони – галичани* [...] служники і хлібороби, орендарі і корчмарі. Вони не є абстракціями, вони – створіння із плоті»⁴¹. І хто краще описав цю «націю», як не «le romancier galicien» («галицький романіст») Захер-Мазох?

Ksenya KIEBUZINSKI. Les brouillards galiciens: Sacher-Masoch's Galician Tales in French Translation, 1870–1900.

Leopold Sacher-Masoch gained wide recognition in France following the publication of *Don Juan de Kolomea* in the preeminent journal *Revue des Deux Mondes* in 1872. Most of his novellas were translated into French, and a number of the translations came out in several editions, such as *Le legs de Cain* and *Le cabinet noir de Lemberg*. This article addresses a number of questions raised by the enthusiastic reception that Sacher-Masoch's oeuvre received in France, by examining how and by whom the works were translated, who published them, and the extent of their critical reception in French journals and newspapers. Additionally, the author considers Sacher-Masoch's personal contacts in France and with its intellectual elites, and what influence, if any, he and his works brought to bear on their understanding of Austrian Galicia and its inhabitants, particularly of Rusyns (Ukrainians).

Keywords: Leopold Ritter von Sacher-Masoch (1835–1895), Galicia (Poland and Ukraine), Austrian literature – Translations into French.

³⁹ [Рецензія на «Sascha et Saschka»] // *Revue des livres nouveaux*. 1886. – 6ème année, 11ème volume, № 135 (15juin). – P. 201.

⁴⁰ *Bentzon*. Un romancier galicien..., op. cit., p. 817–18.

⁴¹ *Barine*..., op. cit., p. 997.